

Engelbrektslitteratur från 1934.

BERTIL WALDÉN, *Engelbrektsfejden*. Sthlm 1934.

KJELL KUMLIEN, *Sveriges adel och Engelbrekts folkresning*. Dalarnas Hembygdsbok 1934.

NILS AHNLUND, *Engelbrekt*. Sthlm 1934.

De populärvetenskapliga framställningar, som se dagen i samband med historiska jubileer, bruka mestadels erbjuda föga intresse för vetenskapsmän av facket. Från denna regel avviker den 1934 publicerade Engelbrektslitteraturen. Detta beror på den säregna situation, i vilken dessa arbeten tillkommit. De ha haft att taga hänsyn till skarpt divergerande vetenskapliga uppfattningar om Engelbrekt.

Den ena, äldre uppfattningen av Engelbrekt går ytterst tillbaka på synpunkter, som utvecklats i den liberala historieskrivningen under förra delen av 1800-talet. Den har vetenskapligt motiverats av Kristian Erslev och senast framförts av Henrik Schück och Sven Tunberg¹. Enligt denna uppfattning är Engelbrekt en av den svenska historiens centrala gestalter, »den förste svensken», grundläggaren av en nationell demokrati, riksföreståndaren, Sturarnas och Gustaf Vasas föregångare, den svenska riksdagens grundläggare. Den andra uppfattningen har framlagts 1934 och grundar sig på en ny, kritisk analys av källorna till Engelbrekts historia². Enligt denna uppfattning är Engelbrekt visserligen också en förgrundsgestalt i 1430-talets historia, men av annan art och andra mått. Hans huvudinsats ligger i att han var ledare av det svenska upproret mot Erik av Pommern på sommaren 1434. Han hjälpte därmed riksrådet att bryta unionsmonarkens enväldsmakt och omintetgjorde samtidigt dennes försök att frigöra de nordiska rikena från hansans handelspolitiska övervalde. Engelbrekt har efter dessa tilldragelser inträtt i den regerande råds-kretsen och intagit en betydelsefull ställning som

¹ Schück, *Engelbrekt*, Sthlm 1915; Tunberg, *Sveriges Riksdag I*, 1. Sthlm 1931.

² E. Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397—1457*, Gbg 1934; *Dens., Engelbrekt*, Scandia VII.

befälhavare för upprorshären och förmedlare mellan böndernas och rådets önskemål. Personliga stridigheter och rivalitet om den militära makten med marsken Karl Knutsson har lett till Engelbrekts fall på våren 1436. Någon idépolitisk nydanare har han ej varit; något från rådspolitiken avvikande, mot unionen riktat nationellt program har han ej företrätt. Han har ej varit riksföreståndare och kan ej anses ha grundat Sveriges riksdag.

Då denna senare uppfattning om Engelbrekt och hans historiska insats första gången framlades, hade förberedelser redan vidtagits för firande av Engelbrekts- och riksdagsjubileerna 1934 och 1935. Det är givet, att en vetenskaplig revision av Engelbrektsuppfattningen vid denna tidpunkt skulle mötas av en rent känslomässig reaktion från flera håll. Någon vetenskaplig diskussion, som berört Engelbrektsproblemets huvudpunkter, har den ej utlöst¹. De källkritiska grunder, på vilka den nya Engelbrektsuppfattningen bygger, kvarstå oanfäktade. Utifrån detta faktum förtjäna de populärvetenskapliga Engelbrektskrifterna av anno 1934 särskilt beaktande.

Man kan ifrågasätta, om dessa Engelbrektskrifter äga betydelse annat än som aktuella jubileumssymptom. Så är emellertid otvivelaktigt fallet. Engelbrektsminnet har redan starkt utnyttjats i den politiska dagspropagandan; Engelbrekt har i pressen åberopats som representant för snart sagt alla vår tids idépolitiska strömningar: marxism, nationell liberalism och national-socialism. I den mån det åligger vetenskapen att förse de levande opinionerna med fakta, har den också att övervaka de populariseringar, som bestämma opinionerna.

I det följande skola några dylika populariseringar upptagas till granskning. De tidningsuppsatser av skiftande valör, som sett dagen i samband med jubileerna eller diskussionen kring dessa, lämnas här ur räkningen.

Inom den populära Engelbrektslitteraturen av år 1934 intager Bertil Waldéns »Engelbrektsfejden» i flera avseenden en särställning.

Författaren har inledningsvis redogjort för avsikten med boken. Han har ställt som sin uppgift att »i lättillgänglig form relatera forskningens hittills ernådda resultat i fråga om Engel-

¹ Den enda ansatsen till en dylik diskussion, prof. Nils Ahnlunds uppsats »Herman Korners Engelbrektskildring. Tillkomsttid och innebörd», Sv. Hist. Tidskr. 1934, beröres på annan plats i denna tidskrift.

brektsfejdens orsaker, förlopp och verkningar». Han betonar starkt, att han ej avsett någon »vetenskaplig prestation». Men detta utesluter icke, »att författaren ansett sig befogad att på eget ansvar pröva de förutsättningar, som betinga ett ståndpunktsval i överensstämmelse med eller strid mot såväl vissa hävdvunna som andra, kanske ännu icke auktoriserade uppfattningar»¹.

Bertil Waldén är icke historiker av facket. Detta försvårar givetvis hans ställningstagande till den historiska forskningens resultat, men medför samtidigt en viss obundenhet i förhållande till den fackmässiga opinionsbildningen. I populärt syfte har han målmedvetet strävat att låta händelser och personer växa fram ur en brett tecknad miljö. Utgångspunkten för ett bedömande av hans bok måste bli frågan, om han lyckats med denna sin arbetsmetod.

För den, som går att teckna 1400-talets svenska och europeiska miljö gäller en fundamental regel: alla senare kulturskeden och uppfattningar måste strykas bort ur medvetandet; 1400-talets källor, dess ekonomiska och politiska dokument lika väl som dess litteratur och konst, måste få tala sitt eget språk. Falska analogier, en anakronistisk inlevelse i tiden måste till varje pris undvikas.

Waldén börjar sin bok med en romantiserad överblick av Europa år 1434. Detta inledningskapitel, »Anno 1434», visar ambition och förtrogenhet med den kulturella miljön. Det visar en av författarens starkaste sidor: att snabbt och livligt kunna teckna en brokig tidsbild. Men samtidigt kan man konstatera, att allt är sett utifrån, från en senare tids ståndpunkt; ingen av exposéerna har helt fått växa fram ur tidens lämningar och dokument. Waldén är vid sitt utnyttjande av källmaterialet resonör, icke analytiker.

Denna begränsning framträder allt starkare, när Waldén från sina europeiska översikter vänder sig till den svåra uppgiften att skildra 1430-talets svenska samhälle.

»En utgångspunkt, som förefaller oantastlig» blir för honom, att unionstiden »icke över hövan bör göras till föremål för en idépolitisk analys». Orsaken härtill är, att medeltidens Sverige var »en avkrok av den civiliserade världen, utan nämnvärd resonansbotten för de ideologiska ledmotiven i utvecklingsförloppets symfoni». Man »tillvaratog sina egna intressen, på det hela taget lyckligt oberörd av förbryllande funderingar över ovidkommande orsakssammanhang». »Det nationella traditionsarvet, det fosterländska barbariet, tyngdes av föga besvärande främmande in-

¹ Waldén, a. a., s. 6.

teckningar av andligt kulturell art.» Detta omdöme gäller »det absoluta folkflertalet». En »viss formell och materiell 'totalism'» kan emellertid påvisas; den har bestått i import av kontinentala handelsvaror, speciellt lyxartiklar. Waldén fullföljer utredningen med en bild: unionstidens nordiska folk »är att förlikna vid en nutida stockkonservativ lantjunkare, som utan hörbar protest accepterar bil, radio, ja t. o. m. stålrörsstolar men som av hjärtans lust avskyr och vägrar att ta befattning med de samhälls- och sedeupplösande tendenser, som enligt hans oförgrippliga mening känneteckna den nya tiden»¹.

Det viktiga ställningstagande, som ovan relaterats, är karaktéristiskt ej blott för Waldéns bok; det representerar en traditionell historisk uppfattning. Det är därför förtjänt av uppmärksamhet.

Några närmare belägg för de allmänna omdömena om den medeltida Nordens brist på politisk ideologi anförs icke. »Det absoluta folkflertalet» har stått främmande för yttre andliga påverkningar; detta är axiomatiskt. Waldén undantager blott det högre prästerskapet och några få världsliga stormän, således de män, som åtnjöto undervisning vid kontinentens universitet. Han glömmer vad detta innebär, glömmer att det var dessa män, som medeltiden igenom voro ledare för den politiska utvecklingen. »Det absoluta folkflertalets» bildning blir avgörande. Med samma premisser kan man lätt bevisa att snart sagt all politisk idépåverkan är omöjlig: t. ex. att Karl Marx' idéer måste ha saknat all betydelse för 1900-talets Sverige, då det stora flertalet av landets industriarbetare och av Sveriges folk ej torde ha penetrerat »Das Kapital».

Enligt Waldén tänkte man i medeltidens Sverige inte över sina politiska förhållanden; man var oberörd av »förbryllande funderingar över ovidkommande orsakssammanhang». För att åskådliggöra den andliga situationen använder han begreppen »det fosterländska barbariet» och »materiell totalism», hämtade från resp. Tegnér och Ludvig Nordström. Medeltiden själv får tåga. Detta trots att varje politiskt aktstycke av betydelse från 1430-talet använder ord och begrepp, som hämtats från kontinentens idéliv, visserligen i agitatoriskt förgrovad form. Trots att detta kontinentala idéliv träder oss till mötes i all sin rikedom i »Um styrilsi kununga ok höfpinga», hos Birgitta och i prelaternas korrespondens. Trots att landets politiskt ledande kretsar stodo i intimare kontakt med kontinentens kulturcentra än vad som är fallet i våra dagar.

¹ Waldén, a. a., s. 82 f.

Det skulle vara orättvist att göra Waldén ensam ansvarig för det falska perspektiv, som lägges på Sveriges medeltidshistoria genom förnekandet av alla idépolitiska sammanhang. Det är hävdvunnen tradition i svensk historieskrivning att frånkänna medeltidens människor eget politiskt tankeliv för att som ersättning förse dem med sin egen samtids idéer och slagord. Waldén har klar blick för det oberättigade i 1800-talshistorikernas tillvägagångssätt i detta fall. Men han undgår icke att göra samma fel utifrån sin egen tidsmiljö. Hans underkännande av det medeltida Sveriges förbindelser med Europas andliga kultur torde dessutom bero på en falsk analogi. Liknelsen med den konservativa lantjunkaren antyder, att högrenässansens Italien föresvävat honom som representant för det kontinentala kulturlivet.

Waldéns bortseende från de åskådningsformer, som bestämde utformningen av och innebörden i de politiska aktstyckena i 1430-talets Sverige, är avgörande för hans uppfattning av själva de politiska grupperingarna. Högadelns och kyrkans strävanden tecknas i anslutning till 1800-talets liberala historieskrivning, närmast Allen och Erslev. »De mera framträdande figurerna» inom adeln karakteriseras som en »samling föga nogräknade individer, vilka möjligen kunna graderas i dels . . . i någon mån renhåriga och gentlemannamässiga lycksökare, dels rena stråtrövare¹.» Frälsets uppträdande under Engelbrektsfejden bör förstås mot bakgrunden av dess »skandinavistiska klassegoism»². Denna den nationalliberala historieskrivningens välkända vrångbild får ersätta de medeltida källornas vittnesbörd om den adliga rikspolitik. Följdriktigt fastslår Waldén som Engelbrektsfejdens rot och upphov »den sociala jäsning, som alstrats av ett under flera generationer existerande feodalt förtryck, tenderande mot livegenskap»³. Man letar förgäves efter källställen, som skulle kunna styrka denna Waldéns uppfattning av det sociala läget. De medeltida urkunder, som anföras i detta sammanhang, äro Växjöstadgan av 1414 och Kristoffers landslag. Enligt den förra ägde jordägaren med våld återföra den landbo, som lämnade gården före arrendetidens utlöpande, således en restriktionsåtgärd mot kontraktsbrott från arrendatorns sida, vilket skulle kunna ruinera gårdens drift. Denna bestämmelse har för Waldén »en otäck bismak av livegenskap»⁴. Utan den skulle i själva verket en medeltida jordägare ha varit rättslös; den tillgodoser i

¹ Waldén, a. a., s. 89.

² Ibidem, s. 93.

³ Ibidem, s. 104.

⁴ Ibidem, s. 131.

lika mån frälsemän och skattebönder med utarrenderad jord. I Kristoffers landslag kan ingen bestämmelse tolkas som mot bönderna riktad klasslagstiftning¹.

Engelbrekts uppror är således för Waldén ett utslag av medeltida klasskamp; det riktar sig huvudsakligen mot feodalt förtryck. Uppfattningen styrkes med europeiska paralleller; Walt. Tyler, Étienne Marcel, familjen Artevelde, Johan Ziska passera revy. Att det svenska samhället var byggt på ett annat näringsssystem än kontinentens riken; att feodalism saknades i Sverige; att upproret ej riktade sig mot adeln utan mot konungen och redskapen för dennes fiskalism, fogdarna; att adel och bönder, båda jordbrukande klasser i ett naturahushållande land, hade samma intressen och stodo sida vid sida i denna kamp — allt lämnas ur räkningen.

Den fejd, som Waldéns Engelbrekt för, hör till sitt sociala program icke hemma i 1400-talets Sverige; den är skapad efter analogier med förhållanden under senare århundraden. Denna författarens grundåskådning är icke onyanserad; flera bidragande orsaker till upproret äro riktigt uppfattade och återgivna. Men den huvudsakliga aspekten är grundfalsk.

Orsaken till denna felkonstruktion är Waldéns brist på historisk metod vid utnyttjandet av källornas uppgifter. Denna brist är i och för sig mindre anmärkningsvärd hos en icke fackman, som dessutom framträder utan pretentioner på vetenskaplighet. Men det är givet, att den, som önskar taga självständig ståndpunkt i den vetenskapliga diskussionen men samtidigt saknar möjlighet att värdera de källuppgifter, om vilka diskussionen rör sig, står inför en i stort sett olöslig uppgift. Waldéns bok lämnar flera exempel härpå. Så har hans karakteristik av Erik av Pommern blivit en osammanhängande mosaik av motstridande, i litteraturen mötande synpunkter.

Dessa metodiska vanskligheter måste givetvis försvåra ett ställningstagande till den centrala frågan om Engelbrekts personliga ställning och historiska roll. Waldén går här fram med stor försiktighet. Han instämmer i kritiken av den äldre Engelbrektsuppfattningens »romantiska hjältedyrkan utom rimlighetens gränser», medan han samtidigt tar avstånd från »den negativa Engelbrektsanalysen», som hemfallit »åt en nära nog lika oresonlig övervärdering av stormannapartiets politiska supremati»². Engelbrekt är för Waldén »hövdingen, qui tribus annis regnavit, den geniale folkledaren, som besatt massornas fulla för-

¹ Jfr Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457, s. 227.

² Waldén, a. a., s. 356.

troende och som i medvetande härom med diktatorisk myndighet ingriper i händelsernas gång»¹.

Uppfattningen av Engelbrekt som folkledaren — utan adjektiv — som besatt massornas förtroende, torde vara obestridd och obestridd. Det är Engelbrekts roll av diktator, som kan diskuteras. Den källa, som här bestämmer Waldéns uppfattning, är Vadstenadiariet. Diariet karakteriserar Engelbrekt som dalkarlarnas »dux seu princeps, qui tribus annis regnavit». Ordet »regnavit» innebär, enligt Waldén, att Engelbrekts personlighet dominerat avsnittet juni 1434—maj 1436². Här föreligger en ren felöversättning. »Regnavit» betyder här icke »regerade» i modern bemärkelse utan i medeltidens allmännare bemärkelse: »förde befäl», »stod i spetsen». Vadstenadiariets notis innebär således, att Engelbrekt var dalkarlarnas »dux seu princeps» och fungerade som sådan i tre år; att han på något sätt regerade i riket anger den icke³.

Waldéns uppfattning av Engelbrekts diktatoriska maktställning torde hänga samman med den bild han tecknar av Engelbrekts militära resurser. Dessa skulle ha bestått av »arméer på tiotusentals man», som »dragit land och rike kring»⁴. Det framgår emellertid ej av källorna, att Engelbrekt förfogat över en dylik stående bondehär. Karlskrönikans framställning visar, att han i varje landskap utnyttjade ett lokalt folkuppbåd, som ej torde ha använts utanför landskapets gräns. Vilka hans kärntrupper varit vet man ej; en antydning härom ger dock det faktum, att han efter föreningen med rådet i Vadstena 1434 förmådde sätta upp tre arméer i stället för en. Den stående hären torde således ha utgjorts av frälsetrupper. Engelbrekts personliga makt vilade blott på hans ställning som böndernas förtroendeman: på att uppbåd och skatter i de olika landskapen genom hans förmedling ställdes till upprovsregeringens förfogande. Detta var ägnat att ge honom en stark ställning inom rådet, men det var intet underlag för en diktatorisk maktställning.

Slutligen torde Waldéns Engelbrektsuppfattning ha influerats av en föreställning, att Engelbrekts helgonskap varit »de facto förvärvat» före dennes död. Denna föreställning bygger på N. Ahnlunds tidsättning av Korners Engelbrektskildring samt på Karlskrönikans berättelse om »borgmästarmiraklet» i Halmstad 1436; den kan således avföras från diskussionen⁵.

¹ Waldén, a. a., s. 361.

² Ibidem, s. 354, 357.

³ Jfr Lönnroth, a. a., s. 114, not 4.

⁴ Waldén, a. a., s. 202. ⁵ Ibidem, s. 370, jfr min uppsats »Lüneburgshandskriften (D-texten) till Korners Chronica novella», Scandia VIII, 80.

Bertil Waldéns »Engelbrektsfejden» ger på forskningens nuvarande ståndpunkt ingen tillfredsställande orientering över Engelbrektsresningens karaktär eller Engelbrekts historiska insats. Härmed har ingen dom uttalats över boken i dess helhet; den vittnar genomgående om vilja att klarlägga de större sammanhangen och har flera förutsättningar att fylla sitt syfte som folkläsning¹. Vad som brister är den kritiska källvärderingen. Författaren har ställts inför en vetenskaplig situation, som han ej ägt möjlighet att bemästra.

Waldén har i förordet frånsagt sig vetenskapliga anspråk. Då hans arbete här underkastats kritik, har det skett med hänsyn till den roll, som boken kan komma att spela för den populära Engelbrektsuppfattningen. Klasskämpen och diktatorn Engelbrekt hör icke hemma i historien; han bör ej framstå som det populära resultatet av 1934 års vetenskapliga diskussion.

Docenten Kjell Kumlien har under år 1934 publicerat två populära Engelbrektskrifter. Den ena är en större uppsats, som influerats i Dalarnas Hembygdsbok och behandlar »Sveriges adel och Engelbrekts folkresning»; den andra utgör blott några korta minnesord: »Engelbrektsminnet» i Almanack för alla 1935, s. 55—56.

Kumlien är specialist på 1430-talets historia och är sålunda väl förtrogen med sitt ämne. Hans uppsatser bygga på hithörande facklitteratur, främst hans egen avhandling »Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448» samt min avhandling »Sverige och Kalmarunionen 1397—1457». Vad som äger vetenskapligt intresse i de populära uppsatserna är Kumliens ställningstagande till frågan om Engelbrekts historiska roll.

I uppsatsen i Dalarnas Hembygdsbok har detta ställningstagande i görligaste mån undvikits. Förhållandet mellan Engelbrekt och Sveriges adel beskrives i sina yttre konturer och diskuteras ej. Men även denna form av beskrivning har på vissa punkter krävt ett avgörande i bedömandet av Engelbrekts roll.

Det första avgörande mötet mellan riksrådet och Engelbrekt, i Vadstena 16 augusti 1434, skildras under hänvisning till Karlskrönikan. Därefter citeras riksrådets uppsägelsebrev till kung

¹ Ställvis utövar förf. icke nödig citatkontroll. Sten Stures berömda hotelse »ath kashtra vp en engilbricht riket offwer halsen» (Handlingar rör. Skandinaviens historia 18, s. 29) återges med »kasta upp en Engelbrekt ur halsen» (s. 357).

Erik, varefter tillfogas reflexionen: »Alla tecken tyda på att Engelbrekt vid detta tillfälle verkligen varit den starkare»¹.

Skildringarna av mötet i Vadstena ha kritiskt kunnat återföras på en källa: uppsägelsebrevet. Uppsägelsebrevets framställning av riksrådets lojalitet mot konungen kan med stöd av samtida dokument visas vara falsk. Detta är så otvetydigt, att man, t. o. m. om den av Karlskrönikan skildrade scenen med Engelbrekts handgripliga hot mot rådet verkligen hade ägt rum, utan tvekan skulle stämpla riksrådets uppträdande som spegelfäkteri. Men nu har Karlskrönikans skildring med stereotyp uppprepning utformats med stöd av uppsägelsebrevet; den kan därmed lämnas utan avseende. Brevet är den enda källan; denna källa bygger på en juridisk fiktion².

De »alla tecken», som skulle visa, att Engelbrekt varit den starkare i Vadstena, försvinna, sedan källorna blivit kritiskt sammanställda och insatta i sitt juridiska och diplomatiska sammanhang. Mot uppfattningen, att rådet verkligen tvungits till uppsägelsen mot sin vilja, talar även Kumliens riktiga karakteristik av riksrådets mot kung Erik riktade skrivelser på hösten 1434: »Snabbheten och målmedvetenheten i detta deras försvar inför världen tyder knappast på någon hastigt uppkommen förändring i sinnelaget: säkert var det en sedan länge övertänkt diplomatisk försvars- och anfallsplan, som nu sattes i verket»³.

Enligt Kumliens uppfattning stod »i viss mening» det svenska folket »enigt i sin förkastelsedom över det rådande unionella regementet». Motsättningen mellan allmogen och rådsaristokratien gällde det mål man ville vinna: »Folket syftade ytterst ej till

¹ Kumlien, Dalarnas Hembygdsbok 1934, s. 39.

² Ingvar Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, Lund 1928, s. 283; E. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457, s. 105 f.

³ Kumlien, a. a., s. 41. I boken Med svenskarna och Engelbrekt. Ett 500-årsminne (Sthlm 1935), vilken publicerats efter det att föreliggande recension utarbetats, har Kumlien också ändrat ståndpunkt i fråga om tolkningen av uppsägelsebrevet: »Motiveringen förefaller ej riktigt övertygande. Vissertligen drev kanske Engelbrekt nu rikets rådsherrar något längre fram på upporets väg, än vad de själva önskade — då de tidigare satt sig emot kung Erik, hade det skett fredligt och försiktigt — men de voro dock sedan flera år i allvarsam konflikt med sin monark. Öppen brytning med Erik kunde de lämpligen ursäktas — och möjliggöra — genom att hänvisa till Engelbrekts överväld. I verkligheten kom Engelbrekts fejd ej alldeles olägligt eller oväntat för dem». Beträffande Karlskrönikans skildring av Vadstenamötet framhålls, att »historikern får ej sluka denna livfulla krönikeskildring med hull och hår». Kumlien, a. a., s. 69 f.

samma mål som stormännen, bland vilka de mest begåvade redan under det politiska betryckets år drömde om upprättandet av en aristokratisk-republikansk framtidsstat»¹. Under förhandlingarna i Stockholm i november 1434 sköts Engelbrekt, folkets talesman, åt sidan av de svenska herrarna, varefter »främst de senares synpunkter . . . nu vunno beaktande»². På våren 1435 »förhandlade . . . herrarna med unionskonungen efter riktlinjer, som knappast kunna ha sammanfallit med Engelbrekts och bondeklassens». Överläggningarna i Halmstad åsyftade nämligen »en uppgörelse i godo mellan svenskarna och konung Erik». Uppgörelsen på hösten 1435 utmynnade i seger för rådsaristokratien, medan »den svenska bondeklassen led en svår motgång»³. Slutligen utbröt det nya upproret 1436 »under ledning av Engelbrekt och herrarna»⁴.

De »folkets syften», som skulle ha skilt sig från rådets, förbli i stort sett författarens hemlighet. Än förefaller det, som om de skulle ha stått i motsättning till den »aristokratisk-republikanska framtidsstaten», än till tanken på en uppgörelse i godo med kung Erik. Intet dylikt påstående framföres emellertid direkt; ännu mindre anföras några belägg ur källorna, som kunde peka i någondera riktningen. Den motgång, som bondeklassen skulle ha lidit på hösten 1435, definieras ej. Rörande de krigiska uppgörelserna med kung Erik konstaterar Kumlien fullt riktigt, att Engelbrekt och rådet stått sida vid sida.

I den lilla artikeln »Engelbrektsminnet» i Almanack för Alla ger emellertid Kumlien klart besked om motsättningen mellan Engelbrekt och rådet. Engelbrekt ville, i motsats till aristokratiens flertal, »bereda rikets lägre folkgrupper en rättsligt skyddad tillvaro». Efter Halmstadsmötet 1435 »gick Engelbrekt till motangrepp, och stora folkförsamlingar i Uppsala och Stockholm förde under hans ledning ånyo fram de enkla folkliga kraven, att riket skulle styras endast efter lagen och ej med aristokratiskt eller kungligt godtycke. Konung och aristokrati segrade dock helt vid uppgörelsen på hösten 1435 i Stockholm; allmogens skattefråga berördes i förlikningsdokumenten i svävande ordalag och Engelbrekts rikshövitsmannaskap förtegs»⁵.

Denna skildring av det politiska läget 1435 har föga gemensamt med källorna. Någon programmatisk strävan från rådets sida att vägra de lägre samhällsklasserna en rättsligt skyddad till-

¹ Kumlien, a. a., s. 38.

² Ibidem, s. 41.

³ Ibidem, s. 42.

⁴ Ibidem, s. 44.

⁵ Almanack för alla 1935, s. 56.

varo har aldrig påvisats. De »stora folkförsamlingarna» i Uppsala och Stockholm 1435 voro rådsmöten, i vilka Engelbrekt deltog i egenskap av rådsherre; att de lägre samhällsklasserna där skulle ha varit representerade och utövat inflytande kan ej bevisas. »Det enkla folkliga kravet» att riket skulle styras efter lagen, är rådsaristokratiens gamla konstitutionella program, alltsedan 1300-talet riktat mot konungamakten. Någon spets riktad mot »aristokratiskt godtycke» innebär det minst av allt. Det är riktigt, att frågan om allmogens skatt beröres i svävande ordalag i skiljedomen av den 18 oktober 1435, men detta har lånt konungen, ej aristokratien till godo. Att Engelbrekts hövidsmannaskap ej nämndes i denna förlikning är självklart: det var ett revolutionärt ämbete och förföll automatiskt, då konungen åter erkändes.

Kumliens uppfattning om en programmatisk motsättning mellan Engelbrekts och rådets politik, som skulle framgå av dokumenten från 1434 och 1435, är hämtad från Erslev. Men hos honom betecknar denna motsättning något helt annat än hos Kumlien: han ser i Engelbrekt den svenska nationalismens förkämpe mot en unionsvänlig aristokrati. Denna grundsyn finnes kvar ännu i Kumliens gradualavhandling, där Engelbrekts politiska riktning betecknas som »den nationella rörelsen»¹. Uppfattningen har på goda grunder fått träda tillbaka i de två minneskrifterna av år 1934; någon skiljaktig inställning till unionen bestämmer icke här kampen mellan Engelbrekt och rådet. Icke desto mindre har den gamla uppfattningen om en spänning mellan två motstridande program bibehållits. Den har endast fått en ny innebörd.

Man kan otvivelaktigt avläsa vissa skiftningar i svenskarnas garantikrav mot kung Erik under åren 1434—1435. Det är detta, som ligger till grund för Erslevs uppfattning; han har tillskrivit rådet de tillmötesgående aktstyckena och Engelbrekt de aggressiva deklARATIONERNA. Denna förklaring är helt och hållet uppkonstruerad. Man kan i skiftningarna i svenskarnas politik direkt avläsa de olika faserna i kung Eriks samtidigt pågående uppgörelse med den vendiska hansan; skiftningarna ha ej berott på en inre motsättning inom det svenska upprorslägret. I och med att detta konstaterats, bortfaller varje grund för att antaga en programmatisk motsättning mellan Engelbrekt och rådet. Kumlien har bibehållit motsättningen och givit den en ny förklaring, som ej har stöd i någon källa².

¹ Kumlien, Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448, Sthlm 1933, s. 27—64.

² I boken »Med svenskarna och Engelbrekt» har den programmatiska motsättningen mellan Engelbrekt och rådet på Uppsala- och Stockholmsmötena

Uppfattningen om Engelbrekts självständiga politik vid sidan av rådet medför som konsekvens, att han måste haft självständiga maktmedel till sitt förfogande. I Kumliens gradualavhandling uttalas, att Engelbrekt »med bondehärens hjälp hävdad sin ställning»¹. Denna uppfattning har ovan bemötts i samband med Waldéns bok; den återfinnes icke i Kumliens skrifter från 1934. I stället utpekas i Dalarnas Hembygdsbok lågadeln som »Engelbrekts och Karl Knutssons kanske främsta stöd under deras kamp för Sveriges oberoende». Det har således blivit denna odefinierade samhällsklass, som fått träda in som ekvationens x för att rädda Engelbrekts självständiga maktställning. Kumlien nämner ett enda säkert exempel på en väpnare av lågadeln, som stått i närmare förbindelse med Engelbrekt: knekthövidsmannen Herman Berman². Att lågfrälset såsom samhällsklass skulle ha gjort någon särpräglad insats i 1430-talets strider framgår icke av någon källa.

Engelbrekts personliga ställning och insats äro föremål för samma oklara och kompromissbetonade bedömande, som hans politiska program och maktmedel. I Arboga 1435 ordnades »riksstyrelsen» enligt Kumlien, varvid Engelbrekt blev rikshövudsman³. Innebörden av detta ämbete definieras ej. I annat sammanhang nämnes, att Engelbrekt »ehuru förvånande sparsamt» utfärdade »vissa regeringshandlingar»⁴. Några regeringshandlingar från Engelbrekts sida äro ej kända. Han har utfärdat en enda akt av administrativ innebörd, ett skyddsbrev för Vreta kloster. Dylika skyddsbrev vittna ej om självständig regeringsställning; Karl Ulfsson till Tofta erhöll exempelvis av kung Albrekt år 1366 bemyndigande att taga Klara kloster i sitt beskydd, bl. a. mot kungliga fogdar, med hänsyn till den rådande laglösheten⁵.

Kumlien anser, att det »tveklöst» kan hävdas, att Engelbrekts »sagoliknande bana rymmer en verkligt betydande insats i svensk historia». Detta styrkes med att Karlskrönikans och Korners »nästan samtida» skildringar vittna om »det märkliga in-

1435 helt försvunnit, jfr ibidem, s. 91 f., 95 f. Det anges blott allmänt i samband med förhandlingarna i Stockholm 1434, att rådet misstänkte Engelbrekt för »farliga sociala omstörtningssplaner» (s. 83).

¹ Kumlien, a. a., s. 63.

² Dalarnas Hembygdsbok, s. 31.

³ Ibidem, s. 42.

⁴ Ibidem, s. 46. I boken Med svenskarna och Engelbrekt tolkas titeln »rikshövudsman» i enlighet med äldre historieuppfattning med »hela rikets styresman» (s. 87). Någon motivering härför anföres ej.

⁵ Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref I, Sthlm 1866, s. 212 f.

trycket av hans uppträdande»¹. Begreppet samtidighet kan definieras olika; i varje fall har dessa krönikors bild av Engelbrekt undergått en tydlig traditionsutveckling. Den är intet kriterium på hans verkliga insats.

Inför ett preciserat angivande av Engelbrekts historiska roll stannar Kumlien i villrådighet: »Var han något mera än den oförliknelige folkledaren? Var han ej blott skicklig krigare utan även riksorganisatör och statsman?»².

Frågorna utgöra i docenten Kumliens utredning Engelbrektsproblemets facit.

Liksom vid Gustaf Adolfsjubileet 1932 har professor Nils Ahnlund även vid Engelbrektsjubileet 1934 framträtt med en populär bok om jubileumsföremålet³.

Ahnlunds Engelbrektsbok ger ingen sammanhängande framställning. Den innehåller två tal — det ena hållet vid Engelbrektsstatyns avtäckning i Stockholm 1932, det andra i Norberg midsommaraftonen 1934 — samt tre smärre uppsatser. Av uppsatserna är en, den om norrlänningarnas resning 1434, en lokalhistorisk essay; en annan, om 1500-talets syn på Engelbrekt, sammanför några anteckningar om historiografiska kuriosor. Den tredje, »Den första Engelbrektskildringen», är en polemik, avsedd att stödja de synpunkter, som framförts i jubileumstalet i Norberg.

Detta jubileumstal, »Folkhövdingen och riket», är otvivelaktigt bokens centrala parti. Det äldre talet av 1932 är av mindre intresse; det är ett äreminne i traditionell stil, som låter den hävdvunna Engelbrektsbilden skymta. Talet i Norberg är däremot tillkommet efter det kritik riktats mot denna traditionella Engelbrektsbild. Det tar upp flera synpunkter från det äldre talet och ger en historisk översikt över Engelbrekts verk. Enligt författarens förord ha uppmaningar att publicera Norbergstalet närmast givit anledning till bokens tillkomst.

I Ahnlunds Norbergstal är Engelbrekt »den märkligaste gestalten i vår senmedeltida utveckling». I samma mening förklarar författaren, att »man ville ge mycket för att känna mera om Engelbrekt Engelbrektsson»⁴. Sistnämnda förhållande medför dock ingen tveksamhet i helhetsuppfattningen av Engelbrekt: »Det finns . . . god grund för att antaga, att vi också beträffande uppfattningen av Engelbrekt och hans gärning åtminstone i huvudsak ha

¹ Dalarnas Hembygdsbok, s. 48.

² Ibidem, s. 47 f.

³ Engelbrekt, Sthlm 1934.

⁴ Ahnlund, Engelbrekt, s. 20.

nått fram till någonting slutgiltigt, och att den Engelbrektsbild, som nu mer eller mindre ingått i de flesta svenskars medvetande, i det stora och väsentliga är historiskt fullgod»¹.

Detta är klart besked. Man avvaktar med intresse, hur författaren med fakta, stödda på säkra källor, skall underbygga den traditionella uppfattningen av Engelbrekt.

Den fråga, som är den centrala i Ahnlunds exposé, är frågan om Engelbrekts politiska program. Ahnlund finner, att Engelbrekt »bar rikets väl på sin tunga — och i sitt hjärta. Det svenska riket som helhet sysselsatte hans tanke». Provinsiell begränsning »tyckes honom alldeles fjärran»².

Av de källor, som få stödja denna karakteristik, märkes först Karlskrönikans referat av två tal, som Engelbrekt på sommaren 1434 skulle ha hållit i Västerås och Uppsala. I det ena talet heter det:

»Wi wiliom hielpa riket aff nödh
eller alla bliffua slagna dödh
och wiliom niwta rikesens räth
eller och dräpas alla slät!»

Och i det andra talet:

»Aff idher wiliom wi hua raad och tröst
huru riket ma warda aff trældom löst.»³

Enligt Ahnlund återger krönikan på det förra stället Engelbrekts ord »så målande, att man tycker sig höra den nye folkhövdingen själv tala»; rörande talet i Uppsala hänvisar krönikoberättelsen »märkligt nog direkt . . . till närvarande ögonvittnen»⁴. Sistnämnda uttalande syftar på en passus, som icke berör Engelbrekts tal:

»Thz ma man sigia sannelig
ther kom saman swa storan en här
som alla sagde ther ware när.»⁵

Det är välbekant för alla forskare i rimkrönikelitteraturen, att hänvisningar av denna art, som åberopa vad närvarande personer sagt om en händelse, äro ständigt återkommande klichéer

¹ Ahnlund, a. a., s. 21.

² Ibidem, s. 29.

³ Svenska Medeltidens Rimkrönikor, utg. av Klemming, del 2, Stockholm 1866, v. 890 f., 924 f.

⁴ Ahnlund, a. a., s. 27.

⁵ Sv. Medeltidens Rimkrönikor 2, v. 911 f.

utan källvärde¹. Hos Ahnlund får nu denna kliché tjäna som bevis för att det tal, som krönikan låter Engelbrekt hålla, går tillbaka på autentiskt reportage. Beviset saknar all bärkraft; Engelbrekts tal i Karlskrönikans framställning äga icke mer källvärde än vad dylika tal i medeltida krönikor brukar äga.

Utom Karlskrönikan åberopar Ahnlund även en annan källa som stöd för sin karakteristik av Engelbrekts politiska program. Denna källa är ett brev från Engelbrekt till Upplands bönder och köpstadsmän, där dessa uppmanas att lyda riksrådet »så framt I viljen veta riksens, allas edert och eder egendoms bästa och bestånd och veta riket utan skada och fördärv»². Detta brev är fogat som följebrev till en skrivelse till biskop Thomas och riddare och svenner i Uppland. »Riket» är det begrepp, som riksrådet alltsedan 1300-talet satt i motsättning till en enväldig konungamakt; det innefattar summan av undersåtarna, vilkas »commune bonum» skall tillgodoses. Engelbrekt använder ordet i denna gängse bemärkelse; han återger därmed, liksom även Karlskrönikan i de citerade talen, det upproriska riksrådets ledande tankegång³.

Ahnlund lägger in en modern tanke i ordet »rike»; han bygger upp en utförlig analys av Engelbrekts eget politiska program på de ovan genomgångna källställena. Engelbrekt har åsyftat »en samlad kraftyttring» till värn för »en självständig svensk rikspolitik». Han har företrätt »utpräglat nationella strävanden». Unionens upplösning stod »tidigt nog» som hans mål⁴.

Uppfattningen, att Engelbrekt företrädde »nationella strävanden», som gingo ut på unionens upplösning, har Ahnlund övertagit från äldre litteratur. Det har mot denna uppfattning invänts, att den icke stöddes av en enda källa. Häremot hävdar Ahnlund, att »vi utan minsta tvivel ha rätt att tillerkänna» Engelbrekt ett dylikt program⁵. Han kan fortfarande icke andraga en

¹ Se härom Ingvar Andersson, a. a., s. 17 not 3 och där citerad litteratur.

² »Så framt at i wilen wita Riksens besta och beståndh och alles idra och idhers och Riket vthan skada och förderff», Handl. rör. Skandinaviens historia 8, s. 4 f. Ahnlund, a. a., s. 29, översätter ej fullt korrekt: »så framt I viljen veta riksens och edert bästa och bestånd och skydda eder och riket för skada och fördärv».

³ Enligt Ahnlund ger Engelbrekts brev till upplänningarna »ett uttryck åt hans styrande myndighet vid denna tid, som man omöjlig kan missförstå». Någon Engelbrekts »styrande myndighet» framgår ej av brevet; det visar blott hans ställning som böndernas förtroendeman.

⁴ Ahnlund, a. a., s. 29 och 32.

⁵ Ibidem, s. 32.

enda källa som stöd. Engelbrekt har under sin korta bana tre gånger satt sitt sigill under dokument, som fastställa program i unionsfrågan: en rådsskrivelse till Tyska Orden av den 31 mars 1435, Uppsala- och Stockholmskonfederationerna av resp. den 6 juni och 12 augusti s. å. I samtliga dessa dokument deklarerar Engelbrekt sin villighet att erkänna Erik av Pommern som svensk konung. Dessa källor nämnas ej av Ahnlund. Han anger blott, att Engelbrekt »dock icke kunnat fullfölja» sin för källorna okända programmatiska linje »utan avbrott».

Enligt Ahnlund väcktes de svenska böndernas »nationella medvetande till full styrka» genom upproret¹. Allt beror härvidlag på vad man lägger in i ordet nationell. Det är i sig självt troligt, att de utländska fogdarnas främlingsskap utnyttjats i agitationssyfte av upprorsmännen. Men något slags idéprogram, som skulle kunna betecknas som nationellt, tillägges icke bönderna av någon källa. Ahnlund refererar Bernhard Osenbrügges kända brev av den 1 aug. 1434 för att belägga böndernas program. Hans referat är förtjänt av att återges parallellt med en ordagrann översättning av källstället².

Brevet:

Dalkarlarnas begäran och mening är, att de vilja ha en konung i Sverige; de vilja fördriva konungen av Danmark ur de tre rikena, och de vilja själva vara herrar.

Ahnlund:

Man ville åter ha en konung i Sverige och bli herre i eget land.

Skillnaden i innebörd mellan text och referat är uppenbar. Enligt Osenbrügge vilja dalkarlarna ha en konung i Sverige, d. v. s. på nära håll, och befria de förbundna rikena från Erik av Pommern. Bakom detta ligger oppositionen mot kung Eriks regerings-system, mot hans fiskalistiska skattepolitik, vilket ytterligare understrykes genom en följande hänvisning till Erik den heliges tid, då det varken fanns tullar, skatter eller pålagor. Men av om-tanken om de tre rikena framgår med all tydlighet, att bönderna icke vända sig mot unionen. Denna passus är utelämnad i Ahnlunds referat.

¹ Ahnlund, a. a., s. 34.

² Bidrag till Skandinaviens historia, utg. av Styffe, 2, s. 260 f.: »besundern der Dalekerles begerunge vnde menunge is, se willen eynen konynk in Sweden hebben vnde willen den konynk van Denmarcken vte den dren riken vordriuen vnde willen sulff heren wesen».

Engelbrekts verksamhet efter det program Ahnlund tillskriver honom gör honom till »1400-talets store rikspolitiker»¹. Detta sammanfattande omdöme är avsett att täcka Engelbrekts historiska insats. Man frågar, vilken denna varit och vilka källor, som ge upplysning därom.

Något konkret svar på denna fråga ger Ahnlund icke. Han meddelar, att »Engelbrekt kunde gå till väga med hård och beslutssam kraft» men att »maktutövningen och maktspråket icke lockat honom». Detta sista, överraskande omdöme styrkes med att Engelbrekt »sökte en övergång snarast möjligt till ordnade förhållanden» och åstadkom »samverkan under gemensamt ansvar» med rådet. Det förutsattes alltså som axiom, att Engelbrekt kunnat undvara denna samverkan, om maktutövningen lockat honom. På vilken grund Engelbrekt skulle ha stött en dylik maktställning anges ej. Men i samband med rådets politiska insatser, som tidvis skulle ha inneburit en »verklig fara, för det program Engelbrekt företrädde», förklarar Ahnlund, att »vi se det stora riksmötet träda fram på skådeplatsen, icke en utan flera gånger»². När detta skett, vad detta riksmöte varit, på vad sätt det framträder i källorna anges icke. Det är konstaterat, att källornas uppgifter om rikets alla samhällsklassers medverkan vid de beslut, som rådet kungjort och verkställt, kunna föras tillbaka på en stående juridisk formel, som av allt att döma fått fiktiv användning. Därav följer, att den gamla uppfattningen, att 1430-talets rådsmöten utökats med en fullständig ständsrepresentation, mister sitt stöd i källorna. Mot detta gör Ahnlund inga invändningar, men han ser trots allt »det stora riksmötet träda fram» — en obestämd vålnad av 1800-talsteorien om den första svenska riksdagen³.

¹ Ahnlund, a. a., s. 30.

² Ibidem, s. 35 f.

³ Kumlien, Almanack för Alla 1935, s. 56, förklarar på liknande sätt: »En till de fyra stånden utvidgad riksrepresentation börjar, om också ojämnt, att träda i funktion under tiden för Engelbrekts politiska uppträdande». I Kumliens större uppsats i Dalarnas Hembygdsbok nämnes ej förekomsten av en ständsriksdag. I Med svenskarna och Engelbrekt, s. 124 f., ges följande svävande definition på innebörden av riksdagens uppkomst: »Men ser man spørsmålet mera konkret, lär det ej kunna bestridas, att Engelbrekts tid och åren närmast därefter kännetecknas av att politiskt hittills mera betydelselösa samhällsgrupper, oftare än förr, då sådant var undantag, kallades till sammankomster, där de — visserligen passivt — deltog i överläggningar, som rörde hela riket. Den svenska riksdagens tidigaste, spåda ansatser skönjas såsom en konsekvent serie av riksmöten först under den epok, som präglats av Engelbrekts och svenskarnas kamp mot Erik av Pommern».

De vaga visioner, som här relaterats, lämna intet stöd åt karakteristiken av Engelbrekt som århundradets store rikspolitiker. De anförs icke heller direkt som stöd för denna. Karakteristiken utfylles i stället med uppgifter, att »Engelbrekts oegennyttiga uppsåt erkändes villigt eller motvilligt av hela hans samtid», att »mången såg i honom en Guds egen underman», att »man kände och förstod, att han fyllt en historisk mission»¹. Som källbelägg anförs Frihetsvisans och Herman Korners hagiografiska Engelbrektsskildringar, av vilka den förra härrör från 1439 och den senare från okänd tid. Bägge ha bestämts av den traditionsutveckling, som haft sin utgångspunkt i Engelbrekts martyrdöd. Ahnlund bygger här på sin datering av Korners skildring till år 1435. Då denna datering ej är hållbar, faller uppfattningen, att Korner skulle återge det omedelbara intrycket av Engelbrekts första framträdande². Hagiografiskt schematiserade skildringar utgöra den primära tradition om Engelbrekt, som vi möta i de berättande källorna.

Ahnlund utbygger den uppfattning om Engelbrekts personliga uppträdande, som han hämtat från Korner och Frihetsvisan, med uppgifter även från senare källor. »Det lär icke vara någon tillfällighet», säger han, »att källskrifterna härvidlag tala ett enstämmigt språk, ja att överhuvud allt som liknar misstänkliggörande eller förklenande saknas»³. Historiografiskt sett är detta just en tillfällighet: helgontraditionen har tidigt sprängt de partipolitiska gränserna för uppskattningen av Engelbrekts gärning; ingen har haft intresse av att misstänkliggöra eller förklena bondehelgonet, då detta kunde agitatoriskt utnyttjas. Ahnlund jämför Engelbrektstraditionen med Karlskrönikans teckning av Erik Puke. Parallellen ger ett skolexempel på de historiografiska tillfälligheternas spel: Engelbrekt är blott känd från hagiografisk litteratur och därav påverkade skrifter, medan av Erik Puke blott den bild bevarats, som har hans dödsfiende Karl Knutsson till upphovsman och som tecknats i syfte att rentvå den senare.

Alla försök att med någon tillförlitlighet karakterisera Engelbrekts personlighet äro dömda att misslyckas på grund av källmaterialets beskaffenhet. Däremot kan i grova drag en bild tecknas av hans politiska insats, byggd på tillförlitliga källor. I Ahnlunds framställning finner man ingen dylik teckning. Han lämnar ingen klar och vetenskapligt bestyrkt bild av den roll Engel-

¹ Ahnlund, a. a., s. 30 f.

² Se härom min uppsats »Lüneburghandskriften (D-texten) till Korners *Chronica novella*», Scandia VIII.

³ Ahnlund, a. a., s. 30.

brekt spelat i Sverige åren 1434—36. Hans sätt att utnyttja källorna torde framgå av den översikt, som ovan meddelats av huvudpunkterna i hans framställning.

Lika litet som Engelbrekts historiska roll och insats klarlägges, lika litet framträder hos Ahnlund den tidsmiljö i fasta konturer, i vilken Engelbrekts gärning hör hemma. Rörande den sociala bakgrunden till Engelbrektsresningen får man blott veta, att »en framstående forskare» menar, »att denna tagit sin början med ett arbetaruppror i Bergslagen. Mer än förmodan är likväld icke detta»¹. Alla forskningens resultat rörande den ekonomiska, sociala och handelspolitiska bakgrunden till resningen lämnas ur räkningen. Stundom ger författaren en vittsvävande utblick, som då han försäkrar, att efter Engelbrekts död »tar vinden tydligt en annan riktning. Försöken att hålla samman de tre rikena framträda då med ens tydligare än strax förut, liksom om ett hinder övervunnits»². Vad som än givit upphov till denna vision: det är inte historiska fakta och historiska källor.

I början av sin uppsats deklarerar Ahnlund, att den Engelbrektsbild, som ingått i de flesta svenskers medvetande, »i det stora och väsentliga är historiskt fullgod». Men denna Engelbrektsbild är icke den, som Ahnlund själv meddelar. Den traditionelle Engelbrekt framträder i äldre litteratur i fasta konturer: han har varit riksföreståndare; han har skapat den svenska fyrståndsriksdagen; han har stött sin makt på folkets breda lager, som han väckt till politiskt medvetande; han har fört fram det frihetsprogram, som framträder i anklagelserna mot kung Erik och som litterärt manifesterar sig i Frihetsvisan. Den kritik, som riktat sig mot denna traditionella uppfattning, har hävdats, att Engelbrekts rikshövudsmannaskap ej medfört ställning som riksföreståndare; att samhällsklassernas likformiga samverkan vid riksmötena sannolikt är en statsrättslig fiktion; att ett demokratiskt genombrott i rikspolitiken ej kan skönjas; att anklagelseskrifternas och Frihetsvisans program utformats av riksrådet på 1300-talet och hävdats under ärkebiskopsstriden 1432—34 av den kyrkliga oppositionen. Mot denna kritik har Ahnlund ej haft några fakta att ställa. Hans Engelbrekt har bibehållit de traditionella dimensionerna; i övrigt har denne förlorat alla konturer. Framställningen böljar obestämt fram och åter; bristen på konkreta uppgifter utfylles med vittsvävande karakteristiker.

I ett avseende ger emellertid Ahnlund fasta och bestämda uppgifter. Det är rörande Engelbrekts politiska program. Han

¹ Ahnlund, a. a., s. 25.

² Ibidem, s. 32.

har här icke stöd av någon källa; bilden är hämtad från Schüek men med nya tillsatser. Schüecks Engelbrekt är en exponent för »1914 års idéer»¹. Ahnlunds Engelbrekt är mera avancerad; han eftersträvar och upprätthåller till en tid »nationell gemenskap»². Denna strävan ger Ahnlunds Engelbrekt en bestämd tidsprägel; denne Engelbrekts födelse torde kunna förläggas till den 30 januari 1933.

Professor Ahnlunds teckning av Engelbrekt i Norbergstalet 1934 äger en starkt aktuell, politisk aspekt. Denna aspekt är talets ledmotiv. Det slutar med en mening: »Låt oss i denna stund och på denna plats söka känna närheten av hans ande, av hans tro på den samlande svenska rikstanken»³.

Den ande, som därmed frammanas, har mycket litet att skaffa med den verkliga Engelbrekt.

De ovan behandlade Engelbrektsskrifterna äro sinsemellan mycket olika. Men de ha ett huvuddrag gemensamt: ingen av dem återger den traditionella Engelbrektsbilden, såsom den utkristalliserats i 1800-talets historiska litteratur. Alla de tre författarna ha en hög uppskattning av Engelbrekts historiska roll; meningarna gå emellertid starkt i sär, då det gäller att precisera, vilken denna roll varit. Hos Waldén är Engelbrekt en klasskampens företrädare; hos Kumlien är han en företrädare för de lägre klassernas krav på lag och ordning; hos Ahnlund är han den nationella gemenskapens förkämpe. Engelbrekt framträder hos de tre författarna som representant för tre motstridande huvudriktningar inom modern svensk idépolitik.

Under fem århundraden har Engelbrekt ständigt skiftat gestalt i historieskrivningen för att ge uttryck åt nya, växlande idéströmningar. I våra dagar har den källkritiska forskningen tagit avstånd från dylik historieskrivning. Dess mål måste bli att bedöma Engelbrekts historiska roll utifrån de samtida och primära källorna och att tolka de samtida politiska dokumenten med utgångspunkt från 1400-talets, icke från 1900-talets tänkesätt.

I den mån den populära historiska litteraturen vill förmedla vetenskapliga sanningar till allmänheten, har den att i sin tur taga hänsyn till den vetenskapliga forskningens metoder och rön. Vill den anlägga aktuella synpunkter på sitt ämne, får detta först ske, sedan en fast stomme av objektivt giltiga fakta framlagts. Fram-

¹ Jfr Waldén, a. a., s. 394.

² Ahnlund, a. a., s. 36.

³ Ibidem, s. 38.

för allt när historiska fackmän framträda som populära författare, bör detta krav vara ofrånkomligt.

Endast om den populära historieskrivningen bygger på kritisk källbehandling, kan den uppträda med den vederhäftighet, som man har rätt att fordra. Den får härmed också ökad möjlighet att uppfylla ett konstnärligt krav: att utan anakronismer låta det förgångna tala med egen röst och leva sitt eget liv. Blott den historiska skildring, som uppfyller det kravet, kan räkna på en livslängd utöver det jubilerande ögonblicket.

Erik Lönnroth.